

תוכן עניינים

מבוא	2
1. סקירת ספרות	4
1.1 סיבות להצטרפות למערכת הפוליטית	4
1.2 מיליטריזם בישראל כגורם המשפיע על הפוליטיקה הישראלית	7
1.3 הסבר כללי על הצטרפותם של מפקדים בכירים למערכות פוליטיות בעולם	12
2. הצטרפותם של מפקדים בדימוס בישראל למערכת הפוליטית	16
2.1 מקום המדינה ועד שנות ה-70	16
2.2 שנות ה-70 ועד שנות ה-2000	19
2.3 שנות ה-2000 ועד הזמן העכשווי	22
סיכום	27
ביבליוגרפיה	29

מבוא

מדינות דמוקרטיות רבות בעולם משלבות קצינים בכירים בדימוס במערכת הפוליטית ואלה משמשים בתפקידים מגוונים כדוגמת נשיאים, מזכירי מדינה, שרי ביטחון, חוץ, יועצים בכירים ועוד. אחת הטענות השגורות כי מדובר ברצון לספק למדינה את ההנהגה הטובה ביותר באמצעות אנשים שהוכיחו את עצמם בתפקידי ניהול מורכבים במיוחד ובתהליכים המחייבים ביקורת עצמית כמו במערכת הצבאית. מפקדים צבאיים שצמחו במערכת הצבאית מאופיינים בכישרונות רבים שאותם הם פיתחו בעת שירותם הצבאי, ומיומנויות אלה בהחלט עשויות לתרום למערכת הפוליטית ולטובת המדינה (Weaver, 2017, p. 326). עמדה אחרת גורסת כי מבנה הכוח של המערכת הפוליטית מבוסס על ידי קבוצות אינטרס שונות כמו אנשי צבא, אנשים עם אידיאולוגיות פוליטיות סדורות, ואף אנשי עסקים המנסים לקדם אינטרסים שונים ובכך הם יוצרים התאגדויות לצורך הנצחת מעמדם במבנה הפוליטי ויכולת התמודדות מול בעלי אינטרסים מנוגדים (קורנהאוזר, 1980, עמ' 144, 148).

אולם נידמה כי בחברה הישראלית, הצטרפותם של מפקדים צבאיים בדימוס למערכת הפוליטית נובעת בעיקר מתוך זוהתה של החברה הישראלית המזוהה כחברה מיליטריסטית, לפיה לצבא ישנו השפעה על כל תחומי החברה והמערכת הצבאית נהנית מהגמוניה בתחומי חברה רבים. צרכי הביטחון בישראל השפיעו על חלוקת משאבים במדינה והצבא תמיד נהנה לאורך שנים מחלק נכבד מהתקציב השנתי של המדינה; צרכים צבאיים השפיעו על החלטות המדינה; לרוב סכסוכים נפתרו בתפיסות צבאיות ולא בהכרח בדרכי שלום; וכן המערכת הפוליטית בישראל התאפיינה בנציגות של דמויות צבאיות בכירות שלקחו חלק מאוחר יותר בתפקידים פוליטיים כמו ראשי ממשלה, שרי ביטחון, חוץ, ואפילו שרי ספורט ותחבורה. הצבא יצר למעשה נתיב כמעט בטוח למערכת הפוליטית בעבור מפקדים בכירים כמו אלופים ורבי-אלופים, ואילו המערכת הפוליטית מצד שני קלטה ותמכה את הנציגים הצבאיים בדימוס ולעיתים הביעה צייתנות כלפי הרעיונות שלהם (פרי, 1996, ע' 99).

אולם למרות המאפיינים המיליטריסטיים של החברה הישראלית, המערכת הפוליטית-צבאית בישראל התאפיינה בצורות שונות של יחסי גומלין לאורך השנים. מצד אחד המערכת הצבאית תמיד ניסתה להימנע מהתערבות בפוליטיקה המקומית, אולם המערכת הפוליטית תמיד אימצה אליה אנשי צבא ומפקדים צבאיים שסיימו את תפקידים. אולם בעיות בהנהגה ובפעילות הצבאית במלחמת יום הכיפורים, והן בהמשך השליטה הצבאית על הפלסטינים, הובילו בשנות ה-70 וה-80 למעורבות גוברת יותר של המערכת הצבאית בפוליטיקה בישראל ולמעשה כמעט ונשחק לחלוטין הסטטוס קוו שבו הצבא איננו מתערב בפוליטיקה בישראל (Peri, 1981, pp. 305-307). ככל שהקו המפריד בין הפוליטיקה והצבא נשחק, כך התרבו המקרים שבהם מפקדים צבאיים בכירים השפיעו על הפוליטיקה בעודם בצבא, ומיד לאחר שחרורם מהצבא נכנסו לפוליטיקה בכדי להמשיך או לסייע במדיניות מסוימת. תהליך זה זוהה באופן מובהק בעת כהונתו של אהוד ברק כרמטכ"ל בראשית שנות ה-90 וכראש ממשלה בסוף שנות ה-90 (בן-אליעזר, 2001, עמ' 86-83).

אלם, החל מהעשור הראשון של המילניום החדש ניתן היה לזהות תהליך שבו מפקדים בכירים בצבא לא נכנסו מיד למערכת הפוליטית בישראל. עד שנת 2007 ניתן היה לזהות רמטכ"לים רבים שנכנסו מיד עם שחרורם מהצבא למערכת הפוליטית כמו משה דיין, יגאל ידין, יצחק רבין, רפאל איתן, אהוד ברק, שאול מופז ומשה יעלון. אולם לאחר כניסתו של יעלון לפוליטיקה בשנת 2007, רמטכ"לים נוספים כמו דן חלוץ, גבי אשכנזי ובני גנץ, התמהמהו בכניסה לפוליטיקה. מפקדים אלה בחרו לפנות לתפקידים אחרים בתעשייה, וגם כאשר התאפשרה להם היכולת להיכנס לפוליטיקה, מפקדים אלה לא מיהרו לבצע זאת. רק בשנת 2018-2019 ניתן היה לזהות שוב כניסה מחודשת של רמטכ"לים לפוליטיקה כמו הצטרפותם של גבי אשכנזי ובני גנץ (דרוקרמן, 2018).

ישנם הסברים מגוונים לסיבות מדוע מפקדים בכירים בישראל סירבו להצטרף לפוליטיקה. למשל, בין היתר ישנו את ההסבר כי אנשים יסרבו להיכנס לפוליטיקה כאשר הם סבורים כי הגמול לכך יהיה נמוך ביחס לעיסוקים אזרחיים אחרים ולא תהיה שום תועלת אישית וחברתית מהצטרפות אדם מסוים לפוליטיקה; הפוליטיקה איננה מציעה אלטרנטיבות ייחודיות ביחס לאלטרנטיבות מחוץ למערכת הפוליטית; אנשים סבורים כי הם אינם בעלי השפעה במערכת הפוליטית; הם סבורים כי המערכת הפוליטית תוכל לספק תוצאות משביעות רצון גם בלעדיהם; או שהם סבורים כי הם אינם מחזיקים בידע מספיק בשביל להתנהל במערכת הפוליטית (דאל, 1970, עמ' 136-170). הסבר אחר מציין כי לעיתים ישנם חוקים האוסרים על אנשי צבא להשתלב במהרה בפוליטיקה – כדוגמת חוק הממשלה, תשס"א 2001 (סעיף 5 תקופת צינון למינוי שר משנת 2007) האוסר על אנשי ציבור בתפקידי ביטחון בכירים להצטרף למערכת הפוליטית למשך שלוש שנים. ואכן בעוד ששאל מופז ובוגי יעלון נכנסו מיד לפוליטיקה לפני כינון החוק, הרי שרמטכ"לים אחרים כמו דן חלוץ ואשכנזי נדרשו להמתין זמן רב ובינתיים השתלבו במערכת האזרחית. עם זאת, עולה טענה נוספת לפיה תפקוד שנוי במחלוקת במערכת

1. סקירת ספרות

סקירת הספרות תספק מידע תיאורטי והיסטורי משולב שנועד בעיקרו להסביר את הפרק המחקרי בעבודה - הצטרפותם של מפקדים בישראל למערכת הפוליטית. סקירת הספרות אם כן תתחלק לשלושה תתי פרקים: א. הסיבות המובילות את האדם באשר הוא להצטרף למערכת הפוליטית כאשר המטרה של הפרק היא לתאר תיאוריות שונות שדוחפות אנשים למערכת הפוליטית; ב. מיליטריזם בישראל – כאשר מטרתו של הפרק היא להציג רקע תיאורטי כלפי מעמדו של הצבא בחברה הישראלית, להסביר מגמות במעמדו של הצבא בישראל, ולהבין האם הצבא הינו מוסד בעל כוח משפיע על החברה הישראלית או שמא הוא מוסד המפוקח על-ידי החברה הישראלית; ג. תת-הפרק השלישי בעבודה יציג ניתוח היסטורי כללי כלפי מעורבותם של אנשי צבא בדימוס במערכות פוליטיות בעולם. מטרתו של הפרק היא להסביר כי מעורבות של אנשי צבא בדימוס בפוליטיקה איננה תופעה חריגה, אך תופעה זו מלווה ביתרונות וחסרונות מגוונים. שלושת הפרקים הללו נועדו בכדי לספק הבנה והכוונה לטובת הפרק המחקרי בעבודה - הצטרפותם של מפקדים בישראל למערכת הפוליטית.

1.1 סיבות להצטרפות למערכת הפוליטית

מטרת הפרק היא להציג הסבר אודות הסיבות שבגינן אנשים מצטרפים למערכת הפוליטית. בפרק זה אציג תיאוריות שונות המסבירות את הסיבות שמעודדות אנשים להצטרף למערכת הפוליטית, וחרף המאבק הקשה המצוי בפוליטיקה, אנשים עדיין מוכנים להשקיע משאבים כבירים בכדי להצטרף לפוליטיקה ולקחת חלק בשלטון המדינה ולעיתים אף לנהל אותה. הפרק הנוכחי ימשש כחלק מהתשתית התיאורטית לעבודה והוא יאפשר להציג לקורא הסברים שונים אודות המניעים שמעודדים אנשים להצטרף לפוליטיקה.

הנחת היסוד שמסבירה מדוע אנשים מצטרפים לקבוצות אינטרס כמו מפלגות פוליטיות, היא בעיקרה מבוססת על תפיסת עלות-תועלת. תחת גישה זו ישנם הסברים רבים למושגים עלות ותועלת כאשר למשל עלות יכולה להיות מוסברת בהיבט של עלות כספית או משאבים חומרניים או אפילו משאבים אנושיים כמו לחץ נפשי. באופן דומה, התועלת גם כן יכולה להתבסס על תגמולים שונים בין אם מדובר על טובות הנאה כאלה ואחרות כדוגמת חוויות ועד טובות מוחשיות, ובין אם על תפיסה לפיה הצטרפות לקבוצת אינטרס מסוימת יכולה להוביל לשינוי כלשהו שיתאים לאינטרסים האישיים של האדם. המטרה המשותפת שלמענה הוקמה הקבוצה, מהווה רכיב חשוב ביכולת לגייס אנשים אליה. למשל בקבוצות פוליטיות, אם המטרה המשותפת של קבוצה ליברלית היא להילחם נגד קבוצה שמרנית, הרי שהמטרה המשותפת היא לקדם ערכים ומטרות ליברליות ולהילחם נגד קבוצות אחרות המנסות לפגוע בערכים ומטרות אלה. מתוך כך התועלת שבהצטרפות לקבוצת אינטרס כדוגמת קבוצה פוליטית היא היכולת לקדם את ערכי הקבוצה ולמנוע את ההשפעה של קבוצות אינטרס אחרות (Rothenberg, 1989, pp. 243, 246).

כאשר מתמקדים במערכת הפוליטית, החוקר דאל (1975) גם-כן סבור כי העלות מול התועלת יכולה להסביר את הסיבות להצטרפותם של אנשים למערכת הפוליטית, אולם דאל מציין לפחות שש תפיסות של עלות-תועלת: א. בני אדם יתערבו פחות במערכת הפוליטית אם הם יסברו כי ישנן תועלות גדולות יותר בעיסוקים אנושיים אחרים. למשל המערכת הפוליטית תספק פחות הנאות מאשר עיסוקים עם המשפחה, חברים, שעות פנאי וכדומה. תועלות אחרות יכולות להיות בצורות של הכנסות, ביטחון, כבוד והתרגשות. במידה ועיסוקים אחרים יכולים לספק את התועלות הללו, אנשים עשויים לבחור בתועלות האנושיות האחרות מאשר במערכת הפוליטית; ב. הבחירה במערכת הפוליטית או אפילו במפלגה פוליטית תפחת כאשר האדם איננו מוצא אלטרנטיבות אחרות במסגרות אחרות. במצב זה אין זה משנה עם אדם יבחר